

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՈԳԵՐԱՆԱԿԱՆ
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱԴՐԱՄԱՍ⁵⁴

Ողբալյա Հարությունյան

Բանալի բառեր՝ անվտանգություն, հոգեբանական անվտանգություն, ՁԼՄ-ներ, տեղեկատվական պատերազմ, տեղեկատվական անվտանգություն, սոցալականացում

Տեղեկատվական հոսքերի կտրուկ աճող սպառնալիքներն ու մշակութային տոտալ հարձակումները XXI դարի լուրջ ու հրատապ խնդիրներից են: Այս առումով, անձի անվտանգության մարտահրավերները ծեռք են բերել որակապես նոր կառուցվածք: Անձի հոգեբանական անվտանգությունը ներառում է ոչ միայն հոգեկանի բովանդակության կայունությունը, այլև սոցիալական միջավայրի և հասարակության հետ հարաբերություններում անձի կայունությունը [1]: Ըստ որում հոգեբանական անվտանգությունը պայմանավորում են այնպիսի կարևոր գործոններ, ինչպիսիք են էտալոնային խումբը, սոցիալական միջավայրն ու նրա ունեցած ազդեցությունը, տեղեկատվության ահռելի հոսքերը (ՁԼՄ-ները), որոնք սթրեսածին են և բացասաբար են ազդում օրգանիզմի ներքին պաշարների ու ֆիզիկական առողջության վրա: Մի շարք հեղինակներ հոգեբանական անվտանգության շրջանակներում դիտարկում են սոցիալական, աշխատանքի, տեղեկատվական անվտանգության հոգեբանության, ինչպես նաև ինքնաապահովման ու կորպորատիվ անվտանգության, արտակարգ իրավիճակների և ահաբեկչության հոգեբանությունը [2]:

Անտարակույս, այս հասկացությունները սերտ փոխկապակցված են հոգեբանական անվտանգություն հասկացության հետ: Հոգեբանական անվտանգությունն ու պաշտպանությունը հրատապ հարցեր են, և դրանց զլոբալացումը կնպաստի ընդհանուր կենսամակարդակի բարձրացման և հոգեբանական առողջության ամրապնդմանն ու պահպանմանը:

Տեղեկատվական անվտանգություն հասկացությունը հասարակության տեղեկատվական միջավայրի պաշտպանվածության վիճակն է, որն ապահովում է նրա ձևավորումը և զարգացումը՝ ի շահ քաղաքացու, հասարակության և պետության: Այս համատեքստում հետաքրքիր է հոգեբան Կ. Նալչաջյանի կարծիքը, համաձայն որի, ազգային հոգեբանության նվազման և ինքնագիտակցության թուլացման հետևանքով այսօր Հայաստանը կանգնած է ազգային ինքնության վերացման սպառնալիքի առջև, որը նաև արտագաղթի, մշակութային, կրթական արժեքների թուլացման պատճառ է [3]:

Իրենց դրական կողմերով հանդերձ՝ տեղեկատվական-հաղորդակցական գործընթացները կարող են վտանգ պարունակել: Դրանք ողջ հասարակության և անձի զարգացմանը իրական վտանգ են ներկայացնում: Ընդ որում այս ամենն անդրադառնում է ոչ միայն անձնային շփումների, այլև հանրային կոմունիկացիաների վրա: Կիրառվող մեխանիզմները բազմաթիվ ու բազմազան են, սակայն լավագույնը՝ մանիպուլյացիան է, իր տարբեր ձևերով ու դրսևորումներով:

Տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցության տարբեր միջոցների ու տեխնիկաների օգտագործումը այս կամ այն երևույթը շահարկելու համար, առօրյա կյանքում դարձել է սովորական երևույթ քաղաքական ու տնտեսական մրցակցության մեջ:

⁵⁴ Հոդվածն ընդունվել է 26.02.2018:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրՊՀ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը:

Գիտակցելով խնդրի լրջությունն ու սպառնալիքները անձի ճիշտ սոցիալականացման գործում՝ հոգեբանական պաշտպանության մեխանիզմների ձևավորումն ու կատարելագործումը ոչ միայն տեսական խնդիր է, այլև առօրյա կյանքի և սոցիալական պրակտիկայի հույժ անհրաժեշտություն: Ուսումնասիրման ընթացքում փորձ է արվել անդրադարձնալ հետևյալ առանցքային խնդիրներին.

Որոշել անձի տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգության ըմբռնումը.

1. Առանձնացնել անձի տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգության սպառնալիքները և դրանց սկզբնաղբյուրները.

2. Դիտարկել հոգեբանական մանիպուլյացիայի էությունը, որպես անհատի քողարկված հոգեբանական պարտադրանքի մեխանիզմ.

3. Ցույց տալ, որ հոգեբանական մանիպուլյացիայի զանգվածային բաշխումը հանդես է գալիս որպես անձի տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգության հիմնական սպառնալիք.

4. Նկարագրել անձի գաղտնի հարկադրանքը՝ որպես սոցիալ-հոգեբանական երևույթ, որը բնորոշ է մարդկանց սոցիալական փոխազդեցություններին տարբեր սոցիալական ոլորտներում և պատմա-մշակութային պայմաններում.

5. Որոշել անձի հոգեբանական պաշտպանության բովանդակությունը, ցույց տալով համակարգային բնույթը, ընդգծել կառույցը և նկարագրել հիմնական տարրերը՝ օբյեկտների, առարկաների, մեթոդների, և անձի հոգեբանական պաշտպանության հիմնական ուղղությունները.

6. Ցույց տալ, որ անձի հոգեբանական պաշտպանությունը հանդիսանում է՝ տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգությունը ապահովող հիմնական միջոց [4]:

Ընդհանրապես անձի վրա ազդում է ոչ միայն մշտական տեղեկատվական շփումը շրջապատող սոցիալական իրականության հետ, այլ նաև դրա բացակայությունը: Տեղեկատվության հոսքի դադարումը կամ տեղեկատվության սահմանափակումը կարող է բերել հոգեկան լուրջ անոմալիաների՝ ընդհուպ մինչև հոգեկան խանգարում: Չի կարելի թերագնահատել տեղեկատվության հնարավորությունն ու դրա ազդեցությունը անձի վրա:

Ինչպես նշում են խնդիրն ուսումնասիրողներից Վ. Պ. Պուգաչովը և Ա. Ի. Սոլովյովը. «Անձը և նրա ամենօրյա կյանքը ավելի ու ավելի են կախված ԶԼՄ-ից, որոնք էլ նրա համար ստեղծում են այսպես ասած «երկրորդ իրականություն», «սուբյեկտիվ իրականություն», որը ոչ պակաս կարևոր է, քան օբյեկտիվ իրականությունը»[5]: Եթե փորձենք առանձնացնել տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցությունը ըստ խմբերի, ապա առաջինի մեջ պետք է ներառել միջանձնային փոխգործակցության հաղորդակցական իրավիճակները, այսինքն՝ ուղղակի կապի և տեղեկատվության փոխանակումը, ինչպես ասում ենք դեմ առ դեմ շփումը, ինչպես նաև անուղղակի շփումը (հեռախոս, փոստային, հեռագրական և այլն):

Հաջորդ խմբի մեջ կարելի է ներառել միջանձնային հաղորդակցման այնպիսի իրավիճակներ, երբ անձը գտնվում է հասարակության որևէ խմբի կամ հանրույթի մեջ, որի վրա անմիջապես օգտագործվում է կոմունիկատորի տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցությունը (նախագահություն, խոսնակ):

Հաջորդ խումբը կարող են համալրել այն իրավիճակները, երբ անմիջապես օգտագործվում է ԶԼՄ-ի ազդեցությունը: Դա կատարվում է առօրյա կենցաղային պայմաններում, մեր աշխատանքային և հանգստի ժամերին, օրինակ՝ հեռուստացույց նայելուց, ռադիո լսելիս, համացանցից օգտվելիս, թերթեր և ամսագրեր ընթերցելուց, այսինքն՝ ամենուր:

Ընդհանրապես ԶԼՄ-ների գործառնությունները կարելի է բաժանել երեք հիմնական խմբերի՝

-մարդու՝ որպես անձ և անհատ պահանջմունքները բավարարողի,

-որոշ սոցիալական խմբերի և այդ խմբերում ներառված անձի պահանջմունքները բավարարող,

-հասարակության, որպես սոցիալական համակարգի միասնական տարր և անձի՝ որպես հասարակության անդամի պահանջմունքները բավարարող [6]:

ԶԼՄ-ների միջոցով իրագործվում է սոցիալական շատ կարևոր գործառնությո՜ւն՝ ինտեգրացիա: Ավելին է այն սոցիալականացման գործընթացի /արդեն իսկ/ անբաժան մասնիկն:

Տեղեկատվական-հոգեբանական պատերազմի հիմնական հարթակը երկրի հասարակ բնակչությունն է՝ նրա նյարդահոգեկան կայունությունն ու առողջությունը ապահովող էլեմենտներով հանդերձ:

ԶԼՄ-ները իրենց ծրագրերը պատրաստելիս առաջնորդվում են ընդհանուր կանոններով ու սկզբունքներով: Այդ ամենով հանդերձ, ինչպես նշում է Վ. Պ. Պուգաչովը. «...Նյութերի ընտրության նրանց որդեգրած սկզբունքները չեն համատեղվում խորը վերլուծական հաղորդագրությունների հետ և հաճախ կանխում են տեղեկատվական աշխարհի պատկերի ստեղծմանը՝ քիչ թե շատ իրականությանը համարժեք»[7]: Հարկ է անդրադառնալ այն հինգ սկզբունքներին, որոնք առաջադրվում են տեղեկատվական աշխարհի ու իրականության համարժեքի միջև առկա կապը բացահայտելու համար:

Քաղաքացիների համար թեմայի առաջնությունն ու գրավչությունը (իրական և երևակայական) համաձայն այդ սկզբունքի՝ լրատվամիջոցները առավել հաճախ շոշափում են այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են քաղաքացիների խաղաղության և անվտանգության սպառնալիքը, ահաբեկչությունը, էկոլոգիական և այլ աղետները:

1. Փաստերի արտահերթություն: Սա նշանակում է որ տեղեկատվություն՝ արտակարգ իրադարձություններով, պատերազմներ, բռնի հանցագործություններ և այլ այնպիսի բացասական նորություններ, որոնք գերակայում են առօրյա կյանքի լուսավոր ու պայծառ իրողություններին [8]:

Սրանով էլ բացատրվում է ԶԼՄ-ների միտումը, մասնավորապես բացասական բնույթի տեղեկատվության և սենսացիայի նկատմամբ: Նույնը ակնառու ձևով ականատես եղավ մեր ժողովուրդը, որի մոտ դեպրեսիվ տրամադրություններ էին ստեղծել ԶԼՄ-ներն ու հատկապես համացանցը: Տեղեկատվական պատերազմի այս փուլում ժողովրդի նկատմամբ խնայողական ու շատ ձիշտ քաղաքականություն վարեցին մեր լրատվամիջոցները, ինչը չի կարելի ասել համացանցում անկառավարելի տեղեկատվական հոսքի մասին, որը ինքնին դեգինֆորմացիա (ապատեղեկատվություն) էր և ներողների ու սթրեսների սկզնաղբյուր:

2. Փաստերի նորություն: Բնակչության ուշադրությունը կարող են գրավել այն հաղորդագրությունները, որոնք դեռ լայն արձագանք չեն ստացել: Դրանք կարող են լինել տնտեսության զարգացման վերաբերյալ վերջին տվյալները, գործազուրկների թիվը, դեպի այլ մոլորակներ թռիչքը կամ նոր քաղաքական կուսակցությունների ու դրանց առաջնորդների մասին:

3. Հաջողություն: Ըստ այդ սկզբունքի՝ հեռուստահաղորդումների և հոդվածների մեջ շեշտվում են քաղաքական լիդերների, կուսակցությունների, ինչպես և պետությունների հաջողությունների մասին [9]:

Շատ կարևոր է այդ առումով հայտնի սպորտսմենների, մարզիկների, երգիչների ու դերասանների ակտիվ սոցիալական ու քաղաքական կյանք ներգրավումը, նրանց

հաջողության գաղտնիքների բացահայտումը, փորձի կիսումը, կյանքի իրական դժվարությունների ներկայացումն ու դրանց հաղթահարման ճանապարհների բացումը: Այս ամենն իր մեջ դաստիարակչական, զարգացնող, կոփող ու մոտիվացնող էլեմենտներ է պարունակում, ինչն անհրաժեշտ է ոչ միայն երիտասարդությանը, այլև բոլոր սերունդներին՝ ճիշտ, առողջ ու դրական ինֆորմացիայով սնվելու համար:

Բարձր սոցիալական կարգավիճակը: Որքան բարձր է տեղեկատվի կարգավիճակը, այնքան ավելի նշանակալից է համարվում տվյալ հարցազրույցը կամ հեռուստահաղորդումը, որը կապված է կոմունիկատորի «այցետոմսի էֆեկտի» հետ: Հաշվի առնելով այդ կանոնը՝ ՋԼՄ-ների նկատմամբ հասանելիություն ունեն այն անձինք, ովքեր քաղաքական, ռազմական կամ եկեղեցական ոլորտներում բարձր պաշտոններ են զբաղեցնում՝ նախագահներ, զորավարներ, նախարարներ և այլն: Նրանց են հատկացվում թերթերի առաջին էջերը, կարևոր ռադիո և հեռուստահաղորդումները [10]:

Ժամանակակից աշխարհի տեղեկատվական էվոյուցիան թույլ է տալիս ենթադրել, որ իսկապես կարելի է մինիմալ ժամանակ ու ռեսուրսներ ծախսելով՝ անձին բերել կամավորե հնազանդության: Օ. Տոֆֆլերը նշում է, որ «ժամանակակից բարձրորակ իշխանություն և առավել արդյունավետություն տալիս են այն գիտելիքները, որոնք նպաստում են ցանկալի նպատակների իրագործմանը՝ նվազագույնս ծախսելով իշխանության ռեսուրսները, այլ մարդկանց համոզելու տվյալ նպատակում իրենց իսկ անձնական շահագրգռվածության մեջ՝ թշնամիների դաշնակիցներ դարձնելով» [11]:

Ըստ Յու. Ա. Երմակովի XXI դարում մարդկանց, հասարակական կարծիքի և զանգվածային գիտակցության դետրոկտիվ մանիպուլյացիան, կարող են ազգային կոնֆլիկտների, բնական և դեմոգրաֆիական աղետների հետ վերածվել երրորդ հազարամյակի սկզբի գլոբալ հիմանխնդիրների [12]: Ներկա կյանքի պայմաններում իշխանությունը ՋԼՄ-ների ձեռքին է, քանի որ հենց դրանք են ինֆորմացիայի սկզբնաղբյուր:

«Ունենալ կարևոր տեղեկություններ՝ նշանակում է ունենալ իշխանություն, կարողանալ տարբերել արաջնային տեղեկությունը երկրորդականից՝ նշանակում է ունենալ ավելի շատ իշխանություն, կարևոր ինֆորմացիան սեփական ռեժիսորությամբ տարածելը կամ այն թաքցնել կարողանալը, նշանակում է ունենալ երկակի իշխանություն» [13]:

Անձի, հանրության և ազգի անվտանգության խնդիրը անհրաժեշտ է դիտարկել նաև հոգևոր անվտանգության համատեքստում: Այս առումով ևս կարևոր է տեղեկատվության ազդեցությունը հասարակության հոգևոր ոլորտի վրա, որը տերմինաբանորեն նշվում է՝ տեղեկատվական-հոգեբանական ազդեցություն: Տվյալ հասկացությունը բնորոշում է հասարակության հոգեբանական վիճակների և բնութագիրների փոփոխությունը՝ տեղեկատվա-կոմունիկատիվ գործընթացների ազդեցության տակ: Այսինքն՝ հոգեբանական անվտանգության պահպանման մեխանիզմները կարելի է դասակարգել երկու հիմնական խմբի՝ արտաքին և ներքին: Առաջին խումբը՝ տեղեկատվության աղբյուրներն ու լրատվամիջոցներն են, որոնք անմիջապես ազդում են իրականության ընկալման վրա և ղեկավարում մեզ: Երկրորդը՝ սուբյեկտիվ կամ երկրորդ իրականություն ստեղծող ցնորքն է: Ցավալի է, երբ որպես անձի տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգության սպառնալիք հանդես է գալիս հենց պետությունը, այսինքն դրա տակ թաքնված պետական բարձրադիր այրեր, որոնք շահարկում են իրենց պաշտոնն ու պետական ապարատի իշխանությունը, իրենց իսկ ամբիցիաներն ու շահերը բավարարելու նպատակով:

Տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգության հայեցակարգի բովանդակությունը կարող ենք սահմանել որպես անհատական, խմբային և սոցիալական հոգեբանական պաշտպանվածություն:

Դիտարկելով լարվածության և ներքին կոնֆլիկտների առաջացման պատճառները ժամանակակից մարդու մոտ՝ ամերիկացի հոգեվերլուծող Կարեն Հորնին նշել է. «Հակասությունների պատճառն այն է, որ մենք մի կողմից՝ գնահատում և առաջադրում ենք մրցակցության կոնցեպցիան, որպես առաջընթացի շարժիչ, իսկ մյուս կողմից պրոպագանդում ենք եղբայրական սեր ու խոնարհության»[14]:

Շատ կարևոր է այն հանգամանքը, թե ինչպես ենք դիտարկում տեղեկատվությունը որպես անձի, խմբի, հնարույթի և ազգի անվտանգության բաղադրամաս:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1. Անձի կենսագործունեության հոգեբանական անվտանգություն// Կոլեկտիվ մենագրություն, հեղ. Ռ. Վ. Աղուզումցյան, Վ. Ռ. Պապոյան, Ա. Ս. Գալստյան, Ե. Բ. Մուրադյան, Դ. Յ. Սարգսյան, Ծ. Ս. Ամիրյան // Եր., 2015, 142 էջ:
2. Краснянская Т. М., Тылец В. Г., Понятийные ориентиры развития психологической безопасности личности в предметном поле современных исследований/GESS: Education Science and Psychology, N1 (23), 2013, с. 59-64.
3. Միացյալ ազգերի կազմակերպության պաշտոնական կայք, տես՝ www.un.org/secureworld/report.pdf
4. Грачев Г. В., Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты, М.: Изд-во РАГС, 1998 -с. 4.
5. Богомолова Н.Н., Социальная психология печати, радио и телевидения. М., 1991; Ермаков Ю.А. Манипуляция личностью: Смысл, приемы, последствия. Екатеринбург. 1995; Шерковин Ю.А. Психологические проблемы массовых информационных процессов. М., 1973.
6. Грачев Г.В., Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты, М., 1998, стр. 10.
7. Пугачев В.П., Соловьев А.И., Введение в политологию. М., 1995. стр. 260
8. Грачев Г.В., Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты, М.: Изд-во РАГС, 1998, стр. 15.
9. Նույն տեղը՝ էջ 16:
10. Նույն տեղը:
11. Toffler Al. Powershift: Knowledge, Wealth, and Violence at the Edge of the 21-st Century. — New York; London, 1990. P. 114
12. Ермаков Ю.А., Манипуляция личностью: Смысл, приемы, последствия. Екатеринбург, 1995.
13. Politikwissenschaft: eine Grundlegung. Bd. 2. Stuttgart; Berlin; Koln; Mainz: hrsg von Klaus von Beume. 1987. P. 60
14. Шостром Э., Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. Минск, 1992. стр. 128.

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

**Տեղեկատվական անվտանգությունը հոգեբանական անվտանգության բաղադրամաս
Ռոզալյա Հարությունյան**

Տեղեկատվական հոսքերի կտրուկ աճող սպառնալիքներն ու մշակութային տոտալ հարձակումները XXI դարի լուրջ ու հրատապ խնդիրներից են: Այս առումով անձի անվտանգության մարտահրավերները ծեռք են բերել որակապես նոր կառուցվածք: Անձի վրա ազդում է ոչ միայն մշտական տեղեկատվական շփումը շրջապատող սոցիալական իրականության հետ, այլ նաև դրա բացակայությունը: Տեղեկատվության հոսքի դադարումը կամ տեղեկատվության սահմանափակումը կարող է բերել հոգեկան լուրջ անոմալիաների՝ ընդհուպ մինչ հոգեկան խանգարում: Սույն հոդվածում փորձ է արվել դիտարկելու տեղեկատվական անվտանգությունը անձի հոգեբանական անվտանգության համատեքստում:

РЕЗЮМЕ

**Информационная безопасность – компонент психологической безопасности
Розалия Арутюнян**

Ключевые слова: безопасность, психологическая безопасность, СМИ, информационная война, информационная безопасность, социализация

Острые растущие угрозы информационных потоков и культурные тотальные атаки являются одним из серьезных и актуальных вопросов XXI века. В этой связи проблемы безопасности человека приобрели качественно новую структуру, и не только постоянное информационное сообщение влияет на социальную реальность, окружающую человека, но и на ее отсутствие. Остановка информационного потока или ограничение информации может привести к серьезным психическим аномалиям, включая психические расстройства. В данной статье мы попытались рассмотреть информационную безопасность в контексте психологической безопасности человека.

SUMMARY

**Information Security of Psychological Safety Components
Rozalya Harutyunyan**

Keywords: security, security, psychological security, media, information war, information security, socialization

The sharp growing threats of information flows and cultural total attacks are one of the serious and urgent issues of the twenty-first century. In this regard, the person's security challenges have acquired a qualitatively new structure, and not only the permanent information communication affects the social reality surrounding the individual, but also its lack. Stopping the information flow or limiting information can lead to serious mental anomalies, including mental disorders. In this article, an attempt has been made to consider the information security in the context of a person's psychological security.